

Kivistunud pulmalised Poanse külas Karuse kihelkonnas.
Foto: Ellen Liiv 1968. ERA, Foto 8552.

Karuse lüroepilised regilaulud traditsiooni järjepidevuse vaatepunktist

Tiiu Jaago

Käesolevas artiklis tutvustatakse 2000. aastal alustatud Karuse regilaulutraditsiooni uurimise üht etappi. Kui eelnevalt on käsitletud Karuse rahvalaulutraditsiooni asustusloolises kontekstis (Jaago 2001) ja analüüsitud vanemaid pulmalaulu (Jaago 2006), siis nüüd on lähemaks vaatluseks valitud lüroepilised regilaulud.

Karuse kihelkonda iseloomustab 18. sajandi algusest 19. sajandi lõpuni, laulude kogumisajani, asustuse järjepidevus – sisseränne kaugematelt aladelt oli minimaalne, küll aga toimus pidev lähiränne küla ja mõisa piires, vähesemal määral liiguti naaberkihelkondade piires. Praeguseks

* Artikkel on valminud Kultuuriteooria Tippkeskuse töö raames, mida toetab Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu.

välja selgitatud laulikute sugupuude põhjal võib öelda, et laulikud on enamasti kohalikku päritolu.¹

Värvinimetusi sisaldavate vormelite uurimine on näidanud, et regilaulu vormelikeel suutis üle elada 17.–18. sajandi vahetuse rahvastiku-katastroofi,² sellele tuginedes järeldasin, et ka regilaulutraditsioon ületas selle piiri, ning et see oli võimalik tänu asustuse järjekestvusele ja elustiili jätkuvalle samasusele (Jaago 2001: 77). 1889. aastal üleskirjutatud laulude analüüsist ilmneb Karuse laulikute individuaalsus, mida võib märgata ka eesti laulutraditsiooni üldisemal taustal. Näiteks Ann Masleri lauldud “Haned kadunud”³ erineb oma ülesehituselt ja sõnumilt teistest samateemalistest tekstidest. Laulus kõneldakse neiuist, kes hanekarjusena kaotab oma hoolealused. Kui tavaliselt vanemad lohutavad last (*ära sina nuta, tütar noori*), leides olukorrale lahenduse, siis Ann Masleri lauldud loos *eit oli pagan ju pahane, / taat oli viimaks ju vihane, / ajas mind hane otsima*. Sellised põhimõttelised muutused laulu üksikosades seostuvad tervikteksti tähendusnihetega.⁴ Loomuldasa toob laulikute sedalaadi individuaalsus ja laulude improvisatsioonilisus kaasa hüpoteesi laulude kujunemisest just nende laulmisajal. Kuhu asetub sel puhul traditsiooni järjepidevus?

Käesolevas artiklis keskendutakse Karuselt 1889. aastal kogutud lüroepilistele regilauludele eesmärgiga analüüsida neid traditsiooni

¹ Näiteks Liisu Krebs (1827–1909) – esivanemad kaheksa põlve ühes ja samas külas, Liisu ise abiellus naaberkülla. Ann Hecht (1848–1924) – esivanemad viis põlve samas külas (kusjuures tema ema venna järeltulijad elavad tänaseni esivanemate põlistalus). Tõnis Siig (1850–?) – esivanemad viis põlve samas külas. Madli Kindel (1861–1949) on teiste hulgas mõneti erandlik: ta on sündinud küll Karuse kihelkonnas, kuid tema vanemad on tulnud Karusele ajavahe-
mikus 1846–1849 Nissi kihelkonnast. (EAA.1241 – EELK Karuse koguduse materjalid; EAA.1864 – Eestimaa kubermangu revisjonilehtede kollektsioon; autori välitööd aastatel 2005 ja 2006).

² Vt. lähemalt Jaago 1997: 55; Jaago 1998: 5. Värvisõnad...: 17. sajandil ja hiljem välja kujunenud põhivärvisõnad ei paku regilaulu vormelikeelde sama mitmekülgsed ja tähenduslikke kujundeid kui varasemad värvisõnad. Ka ei erine 17. sajandil (s.o. enne nälja-, sõja- ja katkuajast tingitud kriisi) kirja pandud laulud hilisematest, 18. ja 19. sajandil kirjepanduist (vt. lähemalt Hein 1993).

³ H II 2, 226 (332). Tekst on avaldatud 1932. aastal ilmunud teaduslikus väljaandes “Eesti rahvalaulud” II, lk. 253, Lä 6.

⁴ Vt. lähemalt Jaago 2001: 75–76.

püsimise ja muutumise kontekstis. Vaadeldav käsikirjaline kogu H II 2 sisaldab Karuse kihelkonnast 285 teksti, mille on kirja pannud Oskar Kallas ja Mihkel Ostrov. Rohkem kui kolmandik neist lauludest (114 teksti) on lüürilised pulmalaulud, mis tingis uurimise varasemates etappides just nende analüüsi. Lüroepikat seevastu on suhteliselt vähe – 26 teksti. Lüüriliste pulmalaulude loomismuster näikse laulikule andvat suhteliselt suure vabaduse laulu kui terviku komponeerimisel, seda enam, et iga konkreetne pulm pidi kujundama ka lauludes öeldavat. Nii on ootuspärane, et neis tekstides on korduvad elemendid leitavad pigem mikro- kui makrotasandilt.⁵ Kuna aga lüroepikat iseloomustab laulu ülesehitamine tegevusele, siis võib eeldada, et traditsiooni püsivam (korduvam, muutumatum) osa avaldub neis tekstides terviku – makrostruktuuri – tasandil. (Etteruttavalt olgu öeldud, et Karuse materjal seda üksüheselt ei kinnita.) Küsimusteks on: mil määral kehtib lüüriliste pulmalaulude kohta täheldatav ka lüroepikas?; mis iseloomustab spetsiifiliselt lüroepikat?; mida selle põhjal võib väita regilaulutraditsiooni kohta üldisemalt? Sissejuhatavalt aga põgus ülevaade regilaulu-uurimisest, mille teoreetilis-metoodiliseks keskmeks on küsimus laulu kui terviku ja selle osade omavahelisest seotusest.

Regilaul – osa ja tervik

Viimase poole sajandi regilaulu-uurimises analüüsitakse regilaulutekste kui struktuurseid tervikuid, mille osad (seega mitte laulutekstitervikuna) võivad olla kujunenud paralleelselt ja eri rütmides. Perioodi esimese poole uurimustes oli rõhk üldisel, nn. traditsioonil. Tekstide kasutuskonteksti ja funktsioone arvestati laulude struktuuri kirjeldamisel vähemal (näiteks Laugaste 1962: 28; 1975: 57–58; 1979: 9–10) või

⁵ Makrostruktuuri analüüs vaatab laulu tegelasi ja nende rolle ning ühtlasi laulu üldist sõnumit, mikrostruktuuri analüüs käsitleb motiivides jm. väiksemates üksustes sisalduvaid tähendusi. Makro- ja mikrostruktuuri koos analüüsides selgitatakse teksti ja selle osade omavahelisi seoseid ning nende koostöös moodustuvaid tähendusvälju. (Vrd. nt. Harvilahti 1992: 88).

suuremal määral (näiteks Tampere 1961; Tedre 1964a; Rüütel 1969a).⁶ Ülo Tedre analüüsib laulu väikseima struktuuriüksusena värsipikkusi vormeileid (Tedre 1964a; 1964b), Udo Kolk süveneb veelgi väiksematesse üksustesse, nn. värsisestesse vormelitesse (Kolk 1962).⁷ Sõja-järgses eesti regilaulu-uurimises käsitleti seda teemat tüpoloogilises raamis: teksti struktuuri analüüs oli allutatud eesmärgile laule tüpologiseerida. Märkimisväärne pööre tõlgenduslikule käsitlusele ja lauliku loomevõtete uurimisele toimus 1990. aastatel, jätkudes 2000. aastate alguses (vt. näiteks kogumikke “Kust tulid lood minule...” (2000), “Regilaul – keel, muusika, poeetika” (2001), “Regilaul – loodud või saadud” (2004) ja “Regilaul – esitus ja tõlgendus” (2006)). Regilaulu vormelikeele uurija Liina Saarlo seostab oma otsingud varasemate uurijate omadega järgmiselt: “Regilaulude stereotüüpia on mu huviorbiidis juba alates 1997. aastast. Stereotüüpiahuvi lähtus algselt regilaulude tüpologiseerimise problemaatikast: miks mõned värsid ja värsirühmad korduvad, mis ülesanded neil regilauludes on. Sellele lisandus uudishimu laulikute loomemeetodi suhtes: kuidas “nad” laule tegid, kuidas “nad” mõtlesid? Need kaks huvisuunda ühinevad uurija ülesandes: kuidas leida kirjalikest arhiivitekstidest regilaulude esitaja mõtte liikumine, regilaulude toimimine” (Saarlo 2006: 153). Lauliku individuaalsusest lähtuvat regilaulu-uurimist (ja mitte vastupidist, kus vaatlusaluseks võetakse traditsioonilisus ja jälgitakse sellest keskmest eemaldumisi – varieerumist) iseloomustab näiteks Paul Hagu käsitlus Anne Vabarna pulmalauludest, kus autor jõuab järeldusele: “Anne Vabarna ei kasuta samasuguste situatsioonide kirjeldamiseks juba leitud ja seejärel kinnistunud püsivat eepilist mentaalset teksti, vaid ta genereerib oma uutes lugulauludes teksti aina uuesti, tuginedes perfektsele setu pulmakombestiku ja laulutraditsiooni valdamisele ning sealt pärinevale multivormide oskuslikule varieeritud kasutusele” (Hagu 2004: 24).

⁶ Laulude liigitamisel ja tüpologiseerimisel on Eduard Laugaste seisukohad ühelt poolt ja Herbert Tampere ning Ülo Tedre seisukohad teiselt poolt vastandlikud: Laugaste lähtub neis küsimustes ainult tekstist (Laugaste 1962: 28; 1979: 5–9).

⁷ Tõsi, ka Eduard Laugaste mainib “püsivaid sõnaühendeid” (1962: 27) ja Ülo Tedre “sõnavormeileid” kui “stereotüüpse üht avaldumisvormi” (Tedre 1964a: 83), aga põhjalikumalt tegelevad nad siiski suuremate üksustega.

Vaadeldud uurimisperioodi jooksul on tähelepanu üha enam koon-
dunud üldiselt üksikule, suuremalt koosluselt väiksemale, stereotüüp-
suse tõlgenduslikkusele (kvaliteedile). Selle suundumusega kaasnevalt
ja eriti tõlgendusliku aspekti lisandumisel uurimisküsimuste ringi süve-
neb samaaegselt ka arusaam laulu (teksti)⁸ kui terviku ja selle osade
struktuursest (mitte mehaanilisest) seosest. Kui varasemates uurimustes
otsitakse terviktekstide omavahelisi seoseid, arvestades kattumisi
värsides ja värsirühmades (nt. Tedre 1964a: 31), siis tänapäeval rõhuta-
takse laululoomemeetodit kirjeldades pigem lauliku osalust terviku ja
üksikosade paindlikul ühitamisel (nt. Arukask 2000: 59), kasutatakse
püsivate ja muutuvate lauluosade kirjeldamisel teksti pindmise kihi
taha asetuvaid mõisteid nagu “stseen” (Arukask 1998) või ka metafoore
nagu “lego” (Lintrop 2001: 299–300).

Käesolevalt on eesmärgiks jälgida Karuse lüroepiliste regilaulude
muutuvaid ja muutumatuid tasandeid, et selle kaudu teha järeldusi
traditsiooni järjepidevuse kohta. Sellise lähenemisviisi teoreetiliseks
aluseks on ühelt poolt eelkirjeldatud tüpoloogilise koolkonna arusaam
korduvama ja improvisatsioonilisema kooslusest laulutraditsioonis.
Erinevalt tüpoloogilisest koolkonnast ei ole aga minu eesmärk välja
selgitada tekstide geneetilisi seoseid. Keskendun pigem tekstikaudsele
laulikute mõttemaailma (tänapäevasele?) tõlgendusele, mille puhul
ei saa aluseks võtta, et laul kui tervik moodustub üksikutest (kordu-
vatest ja kordumatutest) osadest. Toetun siin Juri Lotmani käsitlusele
nn. tähendusruumide lõikumisest (Lotman 2001: 30), mis on lähedane
eelviidatud Paul Hagu, Madis Arukase ja Aado Lintropi lähenemisviisi-
le: konkreetsetel ajahetkel asetus laulik loojana kultuuris etteantu (“kol-
lektiivi ühiskeeled”) ja uuenduslike sõnaseoste vahele, mis järgmiste
laulmiste või ka laulikute jaoks võisid protsessi järgmises etapis olla
omakorda etteantuseks (näiteks uuendused võisid olla muutunud ühis-
keeled). “Niisugust tähendusloomevahendite pidevat “vananemisprot-
sessi” korvab ühelt poolt uute, seni keelatud vahendite kasutuselevõtt,
teisalt aga vanade, juba ununenud struktuuride noorenemine” (Lotman
2001: 31). Üldisemas plaanis ärgitab regilautraditsiooni sees toimuvate
protsesside vastuolulisus ja eritasandilisus küsima, kuidas see on seo-

⁸ Ma ei kasuta siin laulu mõistet nii, nagu see on tavaks tüpoloogilise koolkonna
kirjutistes, kus laul = tüüp. Käsitlen lauluna laulikult kirja pandud tervikteksti.

tud laulutraditsiooni kasutusseostega, ja sealt edasi, millal saab rääkida regilaulutraditsiooni kvalitatiivsest muutumisest (vrd. probleempüstitust: “Kas regilaul on surnud?”, Lintrop 2006). Antud artiklis piirdun tekstide analüüsiga. Tekste on jälgitud terviku (laul) ja osade (teemad, motiivid, vormelid) omavaheliste seoste kaudu. Analüüsisivõtetes olen toetunud Lauri Harvilahti (1992; 2000) ja Senni Timose (1990) töödele.

Karuse pulmalaulud – osa ja tervik

Lüüriliste pulmalaulude analüüs näitas, et laul kui tervik peegeldab pigem lauliku individuaalsust kui lokaalse traditsiooni ühtsust. Laulu mikrostruktuuris on aga elemente, mis on küllalt püsivad: neid kasutavad erinevad laulikud; neile on võimalik konstrueerida ajaloolisi kontekste (Jaago 2006). Alljärgnevalt on toodud mõned näited laulude mikrostruktuuri korduvatest osistest.

1. kõrvas olid mehed, kõrvas naesed

Esimene näide pärineb Metsküla lauliku Ann Masleri repertuaarist. Tema lauluvaramu on kõnesoleva kogu mahukaim (71 laulu) ja tühtlasi mitmekesiseim. Tekste iseloomustab teemade individuaalne arendus (nt. artikli sissejuhatuses juba mainitud “Haned kadunud”). Ann Masler üllatab tänapäeva lugejat oma laulude naistegelase isemeelsusega – see asjaolu võiks osutada eriti tänuväärseks tõigaks naisuurimuslikust vaatepunktist. Ka lubab Ann Masleri repertuaar kogeda regilaululike mina-vaatepunktide paljusust (näiteks neiu, pulmaliste, ämma ja ema vaatepunkt) (Jaago 2006: 89; 93–94; 96–97). Siinses näitelaulus kirjel­dab ta neiu viisipärast kosimist tunnistajate juuresolekul:

*ta tegi kauba koduje,
koduje isa majassa,
koduje ema majassa,
kodu venna kamberisse.*

*Kõrvas olid mehed, kõrvas naesed,
kõrvas seisid neiud kõrgid,
sugu oli suuri sel'la taga.*

H II 2, 246 (353) < Metsküla < Ann Masler.

Sama vormelit kasutab Petaaluse küla laulik Ann Hecht tekstis, kus ta kirjeldab vaese neiu saatust – süüakse ja juuakse temata, aga kõik tööd tehakse koos temaga:

*Viinad juuasse minuta,
saiad süüasse salaja.
Reht ei pekseta minuta,
vart ei lööda vastu maada,
kui pole minda, vaesta lasta
kõrvas mieste, kõrvas naeste,
kõrvas kõrkide sulaste.*

H II 2, 282 (409) < Petaaluse k. < Ann Hecht.

Ann Hecht on üks tollase noorema põlve lauljatest: laulude kogumisajal 1889. aastal oli ta 42-aastane. Tema laulud avavad maailma valdavalt vaeslapse pilgu läbi (Jaago 2006: 89; 90–93).

2. lapsi lauale laduda, lusikaid ette lugeda

Järgnevi näide pärineb Ann Hechti laulust, milles kirjeldatakse pruudile tema elu naisena. Esmalt tahab laulikmina vaadata, kas neiu riided on piisavalt hästi tehtud (*kas su riided riidastikku / ja su korrud kohastikku*). Samas manitseb ta neidu *tasa tantsima*, et ta oma riideid mustaks ei teeks, sest uues peres ei anta talle pesemisriistu. Üleskirjutuse lõpus on aga lisandus (vahemärkusega “teisend”), millest võib näha noore naise ülesandeid ja nendega seotud suhete kujunemisi uues peres:

*Küdi tuob küna külasta,
äi tuob äilu kammerista,
kui neidu viitsib viruta,
kui tahab isi taguda,
pere riidid puhtass pesta,*

***lapsi lauale laduda,
lusikud ette lugeda.***

H II 2, 210 (317) < Petaaluse k. < Ann Hecht.

Ann Hechtiga samast, Petaaluse külast pärit 62-aastane laulik Liisu Krebs kasutab eeltoodud värsipaari neiu julgustamiseks. Esmalt küsib laulikmina, kas neiu kardab uude perre tulla, kuna pelgab vaesust, ning jätkab siis lohutusega – pole põhjust uues peres karta midagi:

*Kui mõistad ise elada,
kui mõistad peret pidada,
**lapsi lauale laduda,
lusikud ette lugeda,**
kannikud neil ette kanda.*

H II 2, 183 (288) < Petaaluse k. < Liisu Krebs.

Nendes lauludes on olemas nii samad leksikaalsed vormelid kui ka samad värsistruktuurid: *kui viitsib.../ kui mõistad...* midagi teha, järgneb loend asjadest, mida neiu peaks suutma abielunaisena teha.

3. öö on pikka ja pimedada / taevas laia ja lageda

Liisu Krebsi laulus kiirustavad peiupoolsed neidu teele asuma, kirjeldades seda, millises keskkonnas veel tundmata teekond läbida tuleb:

*Öö o pikka ja pimedada,
tie o kitsas ja kibine,
taevas laia ja lageda.*

H II 2, 187 (293) < Petaaluse k. < Liisu Krebs.

Sama sõnastust kasutab 58-aastane Miina Kask mõistatuslaulus:

*Mõistkem, mõistkem, ellad õed,
mõistkem, mõistkem, ellad vennad,
mõistkem minu mõistatusi,
kõik nied uied kõistatused,
ümberrinki arvomised:*

*mis o pikka ja pimedä,
mis o laia ja lageda*

[---]

*Õõ o pikka ja pimedä,
taevas o laia ja lageda.*

H II 2, 307/8 (436) < Pajumaa seek < Hanila khk.,
Mõisaküla < Miina Kask.

Ühelt poolt on Karuse pulmalaulude vaatlusel saadud tulemused kooskõlas Ülo Tedre uurimistulemustega Karksi kihelkonna regilauludest (Tedre 1964b), teisalt aga mitte. Uurimuste lähtealused on sarnased: mõlemal puhul analüüsitakse ühe regiooni (vastavalt Karuse ja Karksi) laulikute repertuaari. Mõneti kattuvad ka järeldused – kordused esinevad laulu värsitasandil, laulud oma terviksõnumi poolest on aga üsna või täiesti erinevad. Ülo Tedre sõnusti: “Kõlab paradoksina, ent pigem on improviseeritav terve laul kui üksikvärs” (Tedre 1964b: 84). Kui aga vaadata korduvate värsside asendit laulus kui tervikus, siis siin kahe vaatluse tulemused kokku ei lange. Ülo Tedre uuritud Karksi materjalid on korduvad värssid pigem laulude või episoodide algustes (näiteks 46% lauludest kasutab nn. laulualgusvormelit) ja need on sageli kindla funktsiooni ja ehitusega (näiteks üttega stereotüüpsed pöördumisvärssid). Karuse lauludes on korduvate (stereotüüpsete) värsside loomus ja tähendus pisut teistsugune – pigem on need olukordade väljakujunenud kirjeldusvormid, mida kasutatakse laulu teemat arendavates osades.

Tedre järgi “vormelite rohkus tõendab püsivat traditsiooni”. Ent kui ülekaalu saavutab improvisatsioon, väheneb stereotüüpse värsiainese hulk (Tedre 1964b: 84). Ka seda väidet on raske Karuse traditsioonile kohaldada, kuivõrd korduvad elemendid värssi- või motiivitasandil ei ole selgete väliste piiridega, vaid asetuvad pigem mõttetitasandile, teksti “taha”. Selliseks näiteks Karuse lauludes on nn. Poola-kujund, mida kohtab ainult sõjateemaga seoses. Minu tähelepanu äratas Poola-kujundi kasutus pulmalaulude neiu või peiu kiitmise motiivis “Vahust valgem”. Selle motiivi (mis tavaliselt sisaldab ka neiu või peiu võrdlust valge merevahuga) looduskujundite reas võib mujal Eestis kohata ka

Poolamaa punast puud, millest veel punasem on *meie* peiu või neiu.⁹ Kuigi Karuse lauludes kasutatakse motiivi “Vahust valgem”, ei satu sellesse *Poolamaa punane puu* (pulmalauludele omane värvisõna “punane” ei puudu siiski ka siin). Näiteks Ann Hechti laulus on tee-
maarendus järgmine:

*Kas pole puhas, kas punane,
kas pole terve, kas terane,
kas pole valge, kas valusa,
kas pole sirge, kas sileda.
Küll oli uhke uhakas põllal,
viel o uhkem meie neiu.
Küll oli tarka tamme põesas,
viel o targem meie neiu.
Küll oli valge mere vahtu,
viel oli valgem meie neiu.
Küll oli sirge lepa põesas,
viel oli sirgem meie neiu.*

H II 2, 213/4 (321) < Petaaluse < Ann Hecht.

⁹ Antoloogias “Eesti rahvalaulud” (Tallinn 1969–1974) on avaldatud näiteks Saarde variant:

*Küll oli sirge rannaroogu –
veel oli sirgem meie venda;
**küll oli valge merevahtu –
veel oli valgem meie venda;**
küll oli uhke oaõitse –
veel oli uhkem meie venda;
**Poolamaa puu punatse –
punatsem oli meie venda;**
Harjumaa haava ilusa –
ilusam oli meie venda;
Saksamaa saare sileda –
siledam oli meie venda.*

H II 22, 975/7 (5). 1889.

Samalaadseid võrdlusi kasutab ka Eedu Raadik,¹⁰ kusjuures rõhutatagu, et mõlema lauliku kõik võrdlused on pärit kodulähedasest loodusest: *valge merevaht, lahke laanelepp, paks pajupõõsas, uhke ohakas põllul* (H II 2, 149 (249)). *Saksamaa ilusat saart* ja *Poolamaa punast puud* neist lauludest ei leia. *Poola* seostub Karuse lauludes järjekindlalt sõjateemaga. See fakt võimendub pärimuse üldisemal taustal: nimelt on Läänemaalt, sh. Karuselt, kirja pandud silmahakkavalt palju rahvapäraseid ajalooteemalisi mälestusi,¹¹ mis kõnelevad eriti raskest sõjast poolakatest vaenlaste vastu – ilmselt seostuvad need lood 17. sajandi keskel toimunud Vene-Rootsi sõjaga (Jaago 2006: 99–100).

Kuigi viimati kirjeldatud juhul ei kordu kujund mitte alati ja täielikult koos samade sõnaseostega, võib regilaulusõnastuste taga aimata üldisemaid mõtteilmasid, mis põhjendavad konkreetseid sõnavalikuid – teatud ajastu uuendusi, mis on protsessi käigus saanud etteantuseks ehk “kollektiivi ühiskeeleks”.

Karuse lüroepilised laulud

Karuse lüroepiliste regilaulude varamut esindavad vaadeldavas kogus järgmised laulutüübid: kolme variandiga on esindatud “Loomine”, “Kaevul kosija” ja “Hobune varastatud”; kahe variandiga “Ehted kadunud”, “Haned kadunud”, “Tütarde tapja” ja “Arg kosilane”; üks variant – “Tähemõrsja”, “Suur härg” (mille taga on märkus “pulmalaul”), “Venna sõjalugu”, “Lunastatav neiu”, “Suisa suud”, “Laevasõit”, “Kuldnaaine”, “Venna otsija”, “Nuttev tamm”. Järgnevalt vaadeldakse lähemalt loomislugu ja korduslaule.

¹⁰ Eedu Raadiku kohta ei ole ma kahjuks andmeid Ajalooarhiivi allikatest veel leidnud. Oskar Kallase ja Mihkel Ostrovi kogutud rahvalaulude kogus on tema tekstide kohta märkus, et need 35 teksti on saadud kohalikult üleskirjutajalt Mihkel Multramilt, kes on need omakorda üles kirjutanud 72-aastaselt laulikult Eedu Raadikult 1882. aastal (H II 2, 145–169).

¹¹ Vt. nt. “Karuse kihelkonnast: ajalooline traditsioon”, Eesti Kirjandusmuuseum, EKLA, f. 199, m. 7a:1; ERA II 16, 183 (5).

1. Loomine

Tüpoloogilisel printsiibil välja antud allikapublikatsiooni “Eesti rahvalaulud” I osa sisaldab 148 loomisloo varianti, mille levik on tihedam Põhja- ja Lääne-Eesti rannikualal (näiteks Virumaalt ja Harjumaalt kummaski 26, Läänemaalt ja selle naabrusest Pärnumaalt vastavalt 27 ja 35 teksti, samas kui Viljandimaalt on üheksa ja Tartumaalt kolm varianti). Loomislaul kõneleb linnust, kes otsib omale pesapaika, Läänemaa lauludes kas põõsalt (puult) (15 lauluvarianti) või kiigelt (12 varianti).

Läänemaa laulude põhjal võib eristada kolme regiooni. Esiteks, põhjapoolne ala, mida esindab Ridalast 1895. aastal kirja pandud fragmentaarne tekst, kus *part tuli pajust pita-pata, / suu sinine, pea punane, / saba saksa kuue karva ja tegi pesa kiige külge* (H IV 7, 29 (7)). See variant on lähedane naabrusest, Risti kihelkonnast Harjumaal kogutud tekstidega. Teiseks eristuvad Vigala ja Märjamaa kihelkonnast kogutud kolm teksti, mille ühiseks tunnuseks on see, et neis tehakse pesa *maa murust, puu purust, meie metsa lehtedest*. Märjamaa tekstidel on ühine ka lind-tegelane – *linnast libe lind*, kes suudab pugeda kiige alt ja pealt ja keskelt ja teha kiigele pesa (H II 2, 22 (40));¹² H II 17, 25 (5)). Vigala tekstis on peategelaseks *mina* (H II 17, 356 (54)). Erinevad on nii laulude algused kui ka lõpud (näiteks “Viruspa” motiiv ühes Märjamaalt kogutud laulus,¹³ Vigala tekstis saavad munadest Kuu, Päev ja Täht, ning laulu arendatakse edasi “Tähemõrsjaks”). Kolmanda regiooni moodustab Lõuna-Läänemaa (Lihula, Varbla, Karuse ja Hanila), kus tekstide varieeruvus on küllalt suur (kusjuures varieerumine suureneb veelgi Lõuna-Läänemaa naabruses Pärnumaal). Näiteks kõneldakse mõnedes Lõuna-Läänemaa lauludes kolme värvi põõsast, kus üks on eide, teine taadi, kolmas neiu põõsas (H II 2, 321 (449)), mida ei kohta mujal Eestis. Kesk-Läänemaa tekstidele lähedasem on Varbla variant, mis läheb üle “Tähemõrsjaks” (H II 17, 661). Samas on teine Varbla variant eelmisest

¹² Tekst on kogutud 1889. aastal samal laulukogumismatkal Läänemaale, millest oli juttu ka Karuse lauludega seoses.

¹³ Oskar Kallase ja Mihkel Ostrovi kogutud ning arhiiviviitega H II 2, 22 (40) tekst on üles kirjutatud siin käsitletavate Karuse tekstidega samal laulukogumismatkal.

täiesti erinev, kuid ei ole üldisemas traditsioonipildis midagi haruldast. Laul algab kutsega merd pühkima tulla, merre pühitud laastudest tõuseb üles *kuldse kirju linnukene*, / *hallikirjud hambad suus*, / *Riia poolt ristiline*, / *Tallinna poolt tähniline*, kes hakkab siis pesapõõsast valima (H II 17, 608). Lõuna-Läänemaa laulude eripäraks näikse aga olevat ajaarvamise tähendus linnu loodud maailmas: kuidas teed käia, kui pole kuud kumamas; kuidas õlut teha, kui pole kivi põllu peal (nt. H IV 5, 119 (7) < Hanila). Laul ei lõpe seega mitte lihtsalt maailma loomise kui lõpetatud tegevusega, vaid näidatakse ka loodud nähtuste tähendust kaasaja inimese elus (näiteks aitavad need orienteeruda ruumis ja ajas). Loomine on seega protsess, mitte ainult tulemus.

Läänemaa loomislaulud algavad kas kiige kirjeldusega (Märjamaa, Vigala); kiigekujundi või valdavalt merepühkimise motiiviga (Varbla); kiige, merepühkimise, või mõistatamisega, mis on *meie* koplis (Hanila); meres kasvava õunapuu motiiviga; *meie* koplis oleva kolme põõsa kirjeldusega, kiigega või merepühkimisega (Karuse); merepühkimise või kiigega (Lihula). Sellest ekskursist nähtub, et Läänemaa laulude algused on küllalt eriilmelised ning et Karuse lauludes on kõige enam erinevaid teemalahendusi. Ka laulude lõpetus Läänemaa variantides ei ole ühtlase. Munadest väljahautud poegadest saavad ametimehed (Märjamaa), taevatähed ja kuu, kellest saavad kosilased (Vigala, Hanila), taevatähed, millest sünnib ajaarvamine (Varbla, Hanila, Karuse); lisaks fragmentaarsed või üksikult esinevad lõpetused: näiteks ühes Hanila variandis müüakse linnupojad mõisa ja saadakse selle eest raha (H II 2, 568 (720)). Iga loomislugu on eripärane, kuid kasutatud teemad, motiivid ja kujundid on traditsioonis üldiselt tuttavad. Järelikult pidi Läänemaa traditsioonis loomisteema sisaldama mitmeid võimalusi, kuidas ühel või teisel juhul seda lauluks kujundada ning kõik peamised võtted on “kollektiivi ühiskeeles” tuttavad.

Karuse vaadeldavas kogumis (H II 2) on kolm “Loomise” varianti.¹⁴ Kui vaadelda neid kolme teksti laulikust lähtuvalt, siis näib, et laulikul oli küllaltki selgepiiriline ettekujutus oma laulust: tal oli püsiv kompo-

¹⁴ Tekstikogumiku “Eesti rahvalaulud” I osas on siin käsitletavale kolmele tekstile lisaks avaldatud veel kolm Karuse teksti, mis on kogutud samal ajal (1889–1890), kuid teiste kogujate poolt.

sitsiooni- ja teemaraam, kuhu ta paigutas loomisloole omased tegelased ja tegevused.

Petaaluse külast üleskirjutatud laulu on rahvaluulekogujale andnud Tõnis Siig, kes sel ajal (1889) oli 38-aastane. Oskar Kallase laulude esmastes üleskirjutustes (niiöelda mustas materjalis)¹⁵ on tekste segamini neljalt külainimeselt (Liisu Krebs, Jüri ja Tõnis Siig ning nn. Oki vana), mistõttu oletan, et nad kõik võisid sellel laupäevaõhtul, 9. juunil, koos olla näiteks Oki talus (kust Tõnis Siig pärit oli, ja mis oli Liisu Krebsi kodutalu Juhkama naabruses). Regilaulusõna valdas neist kõige paremini muidugi Liisu Krebs. Kallas isegi mainib seda oma saksa-keelse päeviku sissekandes: Liisu Krebsilt sai ta mõned head laulud.¹⁶ Teised kolm kuigi palju ei laula, Oki vana lauluimprovisatsiooni Kallas puhtasse aruandesse ümber ei kirjutagi. Tõnis Siialt saab ta peamiselt hoopis jutte ja sekka kolm laulu, millest esimesena tuleb “Loomine”, seejärel jutustamiste vahele “Mõisast varastamine” ja lõpuks veel üks mardilaul.

Tõnis Siia loomislugu (H II 2, 200/2 (307))¹⁷ on pikk, rahuliku teemaarendusega ja viimistletud ülesehitusega. Teksti võib jagada kuueks pildiks ja kokkuvõtteks. Laul algab küsimus-vastus-struktuurile ülesehitatud sissejuhatuses, milles saadakse teada, et *meie* õue all on meri, mere keskel on saar ja saare keskel õunapuu. Kõigi küsimuste ja vastuste puhul kasutatakse mõistatusvormelit:

*Mõistke mehed, mõistke naesed,
ütelge üles, tüdrukud:
[---]
Mina mõista, miks ei mõista ...*

Teine pilt annab õunapuu detailsema kirjelduse. Kasutatakse taas küsimus-vastus-lauseid: *Mitu oksa õunapuul? Kuus oli oksa õunapuul.* Ühtlasi märgitagu, et laulus kordub kuusarvu-kujund. Õigupoolest võib siin märgata ka mingit seesmise loogika häiritust: tavaliselt kasutatakse

¹⁵ EFAM, Kallas, M I:4. Siinkohal avaldan tänu Rein Saukasele, kes mind selle allika juurde juhatas.

¹⁶ ERA I 2, 5/40 (ärakiri; originaal: EFAM, Kallas, M I:5).

¹⁷ Tekst on avaldatud ka 1969. aastal ilmunud kogumiku “Eesti rahvalaulud. Antoloogia” I osa I. vihikus, lk. 14–15.

analoogilistes piltides vähendamist või detailiseerimist: *mitu oksa õunapuus, mitu õit oksal, mitu õuna õiel* jne. Selles tekstis jäädakse aga õunapuult erinevaid detaile otsima: *mitu oksa õunapuus, mitu õit õunapuus* (mitte *mitu õit oksal*). Sellegipoolest jõutakse laulu ühe olulise detailini – õunani – ja alustatakse kolmanda pildiga e. õuna igakülgse kirjeldusega. Läänemaa lauludele iseloomulikult ei kasutata siin õuna erinevate “külgede” nimetamiseks mitte taevakehi (*kuu poolt kumerike, päeva poolt punasike*) ega geograafilisi punkte (*Riia poolt ristiline, Narva poolt naastuline*), vaid hoopis ilmakaari:¹⁸

*Põhja poolt põsed punased,
lõuna poolt o liedi karva,
koidu poolt o kuuruline,
vesikaare küljed viirulised.*

Neljanda pildina esitatakse sõlmitus: tuleb tuul, mis tõstab tormi ja veeretab õuna merre, millest omakorda tõuseb *kirju lind*. Viiendas pildis lendab lind *meie koplisse / kuuse otsa* ja teeb pesa *riigudest, raagudest, maa murust ja puu purust, / metsa lehtedest*, mis on Läänemaa lauludele küllalt iseloomulik pesaehituskirjeldus. Edasi muneb lind munad, haub välja pojad ja jagab nad laiali. Kõikide tegevuste kirjeldusse kuulub püsivalt sama ajavormel:

*... kuu, ... kaksi
paari päeva kolmat kuuda*

Kuuendas pildis nimetatakse, kuhu pojad said:

*Ühe andis armuss alla ilma,
teise pilvess peale pääva,
kolmas koidutähesse,
nel' las põhanaelasse,*

¹⁸ Ilmakaarte nimetamist võidakse kasutada sama teema teisegi pildi juures: kui tõuseb tuul, mis õuna merre veeretab (vt. H I 1, 544 (5) < Hanila; H II 2, 321 (449) < Karuse). Taevakehade ja geograafiliste kohtade nimetamine loomisloos õuna kirjelduses esineb näiteks Virumaa lauludes (“Eesti rahvalaulud” I, lk. 18, Vi 9; “Eesti rahvalaulud. Antoloogia” I: 1, lk. 13). Vormelit *Riia poolt ristiline* võib aga leida Lõuna-Läänemaa sama ajastu (19. sajandi viimased aastakümned) loomisloos **linnu** kirjelduses (H II 17, 608 (10)), seega taas: vormel on tuttav, kuid kasutusseosed varieeruvad.

*viies vankriss vaatama,
kuies kuuss kumama,
seitsmes sõelass seisma.*

Kui laulu alguses kasutati arvuvormelit kuus, siis poegade jagamise episoodis “mängib” arv seitse. Laul lõpetatakse lühikese vormelliku otsustusega:

*Sest me ajad arvame
ja omad tunnid tunneme.*

Teised kaks loomisloovi varianti on saanud Hanila ja Karuse kihelkonna piirimaadel asunud Pajuma vaestemajast, esitajateks 58-aastane Miina Kask ja 60-aastane Mari Rand.

Miina Kask alustab oma laulu (H II 2, 322 (450)) lähedaset eelpool kirjeldatule: küsimus-vastus-lausetele ehitatakse üles teema mäel kasvavast õunapuust, kuid erinevalt eelmisest laulust meri selles tekstis puudub. Laulik liigub kiiresti (esimese viie värsiga) õuna kirjelduseni, kuid ta ei kirjelda õunagi kuigi pikalt, sest tema laulus on *õun* kositava neiu metafooriks ja just kosjateemale koondab ta kogu tähelepanu: kui õun oli valminud (st. neiu oli sirgunud meheleminekueraliseks), hakati selle (tema) eest raha pakkuma, aga ei eit, taat ega vendki ei võtnud rahapakkujaid kuulda. Järgneb pilt tuulest: see hakkab puhuma põhjakaarest, lõuna alt, vesikaarest – kasutatakse ilmakaarte-kujundit, millest oli juttu ka eelmise näite juures. Tuul liigutab vett ja vesi *veeretab murule*, aga kelle või mille, seda laulusõna ei ava. Igal juhul juhib laulik tegevusvälja murult *meie* koplisse, kus on kolm põõsast: üks sinine, teine punane, kolmas kullakeeruline, millest esimene on eide, teine taadi ja kolmas neiu põõsas. Sellega Miina Kase laul lõpeb. Kuna tekst on kiirete ja ebahütlaste üleminekutega ühelt pildilt teisele ja puudub ka tavapärane lõppplahendus, siis eeldan, et see laul Miina Kase aktiivsesse repertuaari üleskirjutamisajal ei kuulunud. Ilmselt ei olnud loomisloogi eriti tavapärane ka Tõnis Siia repertuaaris (laulis ta ju kogujale üldse kolm laulu), ometi iseloomustab tema laulu viimistletud kompositsioon. Mis võib olla selle põhjus, et kuigi kummalgi juhul ei olnud ilmselt tegemist sageli lauldava looga, oli ühel juhul tekst siiski viimistletud, teisel juhul aga mitte? Võimalik, et üks põhjusi seisneb laulu kasutusseoses. Teemaarendustest (ajaarvamise alguse lugu vs. neiu ja tema

kosimise lugu) ning varasematest uurimustest (vt. Rüütel 1969b; Jaago 2000: 206–212) loomisloo kasutusseoste kohta eeldan, et pikk viimistletud lugu sobis pigem kiigele.¹⁹ Miina Kase laul oli ilmselt pulmalaul. Järelduste tegemiseks (näiteks, et kiigelaulutekstitid olid stabiilsemad, pulmalaulud aga improvisatsioonialtimate ja seega muutlikumad) on allikad siiski liiga napid.

Mari Rand alustab oma lugu (H II 2, 343/4 (469)) pöördumisega külatüdrukute (*Meie Mari, Matsi Kadri*) poole, kellel tuba alles pühkimata: tema laul seostub motiiviga “Pühkmed merre”. Laulik õpetab oma loos tüdrukuid nii: pühkige tuba puhtaks, pange pühkmed põlle sisse ja viige pühkmed merre. Sellele järgneb teave, et merre viidud pühkmetest sirgus õunapuust ning küsimus-vastus-struktuurile üles ehitatud pilt õunapuust, okstest, õitest ja õunast:

*Mitu oksa õunerpuul?
Üks oli oksa õunerpuul.
Mitu õita oksa peal?
Üks oli õisi oksa peal.
Mitu õuna õie peal?
Üks oli õuna õie peal*

Kui Tõnis Siia loos oli õunapuus oksi kuus, siis siin laulus “mängib” arv *üks*. Ka Mari Rand kasutab oma loos ilmakaare-kujundit: tuul tuli loodest ja keerutas õuna merre. Merest tõusis üles *hallikirju linnukene*. Selle linnu kirjeldus on kindlasti üks värvilisemaid, mida eesti loomisloos kohata võib. Kirju linnu kujund ongi omasem Lõuna-Läänemaa ja Pärnumaa lauludele, samas kui Põhjarannikul lauldakse valdavalt *sini-kirja linnukesest*, Kuusalus lisaks ka *punapäisest pääsukesest*. Mari Ranna laulus on aga lind tõesti imeline:

*Allikirju linnuke,
allikirju ambad suus,
punane pugualune,
kollane kõhualune,
sinine sabaalune.*

¹⁹ Ühe Karuse loomisloo variandi juures on märkus, et tegemist on kiigelauluga (H IV 2, 60 (13)).

Laulik laseb linnul lennata *meie* koplisse (nagu Tõnis Siia ja Miina Kase laulus) ja temagi laulus (nagu Miina Kase, aga mitte Tõnis Siia loos) on koplis kolm värvilist põõsast: punane, sinine ja kullane. See ei ole aga nende kolme värvisõna tavaline gradatsioon regilaulu paralleelismirühmas (tavapärane on: sinine, punane, kuldne) ja näib, et see kujund ei olegi lauliku jaoks enam tähenduslik: ta ei lase oma loos linnul põõsaid valida, vaid lennutab ta kohe *kulla põesa sisse*. Lind hakkab tegema pesa, muneb munad, haub pojad ja pillutab need laiali – kõiki neid tegevusi kirjeldatakse sama ajavormeliga, millest oli juttu Tõnis Siia lauldud loo juures (... *kuu*, ... *kaksi*, *paari päeva kolmat kuud*). Mari Ranna laulus pillutatakse laiali kuus poega: üks sai kuuks kumama, teine päevaks paistma, kolmas täheks taevasse, neljas sai kiviks põllule, viies kadakaks mäele ja kuues tapuks toa taha. Laulu lõpplahendus on üles ehitatud retoorilisena kasutatud mõistatusvormelile ja küsimuslausetele:

*Mõistkem, mõistkem, ellad vennad,
kudas seda tieda kõidanasse,
kui pole kuud kumamas,
kudas seda loogu kuivatasse,
kui pole päeva paistemas,
kudas seda aega arvatasse,
kui pole tähte taevaas,
kudas seda õlut tehtanasse,
kui pole kibi põllale,
kui pole kadak mäele,
kui pole tappu tua taga.*

Loomisloo lõpetamine inimese tegevuse kirjeldamisega (ja mitte ainult ajaarvamise algusfakti nimetamisega) on iseloomulik nimelt Lõuna-Läänemaa lauludele. Kas Mari Ranna esitatud laul võis olla pigem kiige- kui pulmalaul, see tekstist otseselt esile ei tule – loos võib aimata kosjateemat, kuid samas rakendatakse rahulikku, korduvate vormelitega ülesehitusskeemi.

Kas neis kolmes küllaltki erineva lahendusega loos on midagi ka ühist? Sarnasusi võib näha kahel tasandil: esmalt teemades ja motiivides (õunapuu, õuna kirjeldus, ilmakaarte kujund kas õuna või tuule tuleku kirjeldustes, ajaarvamise algus); teiseks laulu ülesehitusskeemi-

des (mõistatusvormel, sh. ka retoorilisena: *mõistkem, mõistkem, hellad vennad*; küsimus-vastus-laused; ajavormel: ... *kuu, ... kaksi, paari päeva kolmat kuuda*). Järelikult on selles traditsiooniruumis olemas nii teemad ja motiivid kui ka väljakujunenud võtted laulu ülesehituseks. Need näikse aga olevat regionaalsed. Näiteks põhjapoolsemal traditsioonialal linnu ja kolmevärviliste põõsaste kirjeldusse kinnistunud värvisõnadest parallelismivormel *sinine-punane-(kuldne)* Lõuna-Läänemaal puudub. Siinne värvisõnade kasutus ei kannu sümbollikku tähendust (näiteks piiriolukorra tähistust).²⁰ Värvisõnade valik näikse lähtuvat hoopis epi-teedi põhisõna algushäälikust (*hallikirju hambad / punane pugualune / kollane kõhualune / sinine sabaalune*).

Küsimuseks jääb, kui vaba on üks või teine laulik nende üksikute elementide seostamisel tervikuks. Ilmselt mõjutab valikuid laulu kasutusseos (kui üks laulu mäletamise ja oskamise raame), ent kas ikkagi ei olnud laulikul omad eelistused (viimistletud eeskujud)?

2. Korduslaulud

Korduslaulude ülesehitust kirjeldas Oskar Kallas oma doktoritöös (Kallas 1901). Laul algab jutustusega, kus minategelane saab kodust mingi tööülesande, mida ta läheb täitma; seejärel juhtub midagi, mille peale peategelane ruttab nuttes koju; kodus tulevad talle vastu vanemad, kes küsivad, miks tütar või poeg nutab, küsitu vastab: miks ei peaks ma nutma, ja alustab laulu kuulajatele juba tuttava loo taasjutustamist, laul lõpeb vanemate troostiga. Kirjeldatud tekstiosad seotakse omavahel nn. üleminekuvormelitega, mida Kallas nimetab järgnevalt: nuttes koju (*ma läksin nuttes ju koduje*);²¹ kes tuleb mulle vastu (*eit tuli vastu tänavas, / taat tuli vastu tänavas*); miks Sa, laps, kurvastad (*mis sa nutad, tütar noori*); ma kurvastan sellepärast (*mis ma nutan, eidekene, / või mis nutan, taadikene*), troosti sissejuhatus (*ole vait, ole vait, tütar noori*) (Kallas 1901: 14–18). Õigupoolest teisi nii kavakindlaid ja tervet

²⁰ Vt. täpsemalt Rüütel 1969b; Jaago 1997; 2000: 210–212.

²¹ Näited lisasin Karuse lauliku Madli Kindla laulust “Ehted kadunud” (H II 2, 138 (232)).

teksti (makrostruktuuri) hõlmavaid skeeme regilaulude puhul avastatud ei olegi. Kallas peab korduslaulu struktuuri eriti eestiomaseks (Kallas 1901: 34). Karuse laulud (mida Kallas oli ju ka ise kogunud ning kirja pannud) korduslaulude teemalises monograafias kuigivõrd esile ei tule, kuigi võrdlevates tabelites need muidugi kajastuvad.

Kui aga Kallase ja Ostrovi käsikirjalisi lauluüleskirjutusi vaadelda, siis on näha, et Karuse lauludes tuleb korduslaulude kinnistunud skeem küllalt selgelt esile. Üleminekuvormeleid kasutab üks ja sama laulik eri teemade puhul: vt. näiteks Ann Hechti “Ehted kadunud” ja “Hobune varastatud” või Madli Kindla “Ehted kadunud” ja “Haned kadunud”. Aga need korduvad ka eri laulikute repertuaaris, nagu nähtub allolevast tabelist.

Korduslaulude ülesehitus allub neis tekstides suhteliselt kindlatele reeglitele (erandiks on ikka Ann Masleri tekst). Näiteks on üldkasutatav vormel, mis viib laulu jutustuselt taasjutustusele: *ma läksin nuttes ju koduje (joostes ju kojugi)*, vormel, mis märgib kohtumist vanematega: *eit tuli vastu tänavas, taat tuli vastu tänavas (väravas)*, ja taasjutustuse algust märkiv vormel, vahetult seotud vanemate küsimusega: *mis ma nutan (jooksen), eidekene, või mis nutan (jooksen), taadikene*. Taas-

Tabel. Episoodide üleminekuvormelid Karuse korduslauludes.

Madli Kindel Ehted kadunud	Madli Kindel Haned kadunud	Ann Hecht Ehted kadunud
<i>Ma läksin nuttes ju koduje Eit tuli vastu väravas, taat tuli vastu tänavas Mis sa nutad, tütar noori Mis ma nutan, eidekene, või mis nutan, taadikene</i>	<i>Ma läksin nuttessa koduje Eit tuli vastu väravas, taat tuli vastu tänavas Mis sa nutad, tütar noori Mis ma nutan, eidekene, või mis nutan, taadikene</i>	<i>Ma läksin nuttes ju kojugi Eit tuli vasta tänavas, taat tuli vasta väravas Mis sina joosed, tütar noori Mis mina joosen, eidekene, või mis joosen, taadikene</i>
<i>Ole vait, ole vait, tütar noori</i>	<i>Ära sina nuta, tütar noori</i>	<i>Eit aga mõistis, vasta kostis: “Ära sina nuta, tütar noori, selle sita süü pärast.”</i>
H II 2, 138 (232)	H II 2, 139 (233)	H II 2, 205 (309)

jutustuse lõpus esitatud vanemate troost varieerub pisut enam – esitatakse kas vanemate vastus: *ole vait; ära nuta*, või ka laiendatakse seda eellausega, milles rõhutatakse, et vanemad on last mõistnud (*eit aga mõistis, vastu kostis*). Jutustus ja taasjutustus ise on küllalt eriilmelised nii teemade kui ka teemaarenduste poolest.

Kokkuvõte

Karuse lüroepiliste laulude vaatluse eesmärk oli kontrollida, mil määral saab lüroepiliste laulude võrdlemise kaudu näha Karuse laulustraditsiooni muutumatust ja muutlikkust. Kaugem eesmärk oli asetada lüroepika lähilugemisel saadud teadmised Karuse regilaulustraditsiooni üldisemasse kirjeldusse (mis seni oli olemas Karuse põhjapoolsete külade pulmalaulude kohta).

Lüroepilistes lauludes kasutatakse pulmalauludega võrreldes suuremaid (pikemaid) traditsioonilisi korduvaid elemente (motiivid, ülesehituskeemid), kuid päris laulutasasandi korduvusi Karuse tradit-

Ann Hecht Hobune varastatud	Ann Masler Haned kadunud	Eedu Raadik Hobune varastatud
<p><i>Ma läksin joostes ju kojugi Eit tuli vasta väravasse, taat tuli vasta tänavasse Mis sina jooksed, poega noori Mis mina jooksen, eideke, või mis jooksen, taadike</i></p> <p><i>Eit jälle mõistis, vasta kostis: “Ära sina joose selle pärast, selle sita süü pärast.”</i></p> <p>H II 2, 206 (310)</p>	<p><i>Ma läksin nuttessa koduje Eit oli pagan ju pahane, taat oli viimaks ju vihane Ajas mind ane otsimaie Akkasi ane otsimaie, kuldatiivu kuulamaie Siis tuli vasta vanamiesi, Viimass noori neiukeni Ajas mu aned murule, kuldatiivad ju kojuje, varvasjalad vainelusse</i></p> <p>H II 2, 226 (332)</p>	<p><i>Ma läksin nuttessa koduje Eit tuli vastu tänavas, taat tuli vastu väravas Mis sina nutad, poega noori Mis mina nutan, eite, taati</i></p> <p>H II 2, 167 (273)</p>

sioonis ei ole. Samas, kui lüüriliste pulmalaulude varamu näis olevat igal laulikul küllalt individuaalne, siis lüroepilised laulud on küll iga lauliku tekstina erinevad, kuid neis võib tajuda tunduvalt enam traditsioonis väljakujunenud valmisstruktuure kui lüürikas. Kui pulmalauludes oli esil lauliku enda stiil, siis lüroepikas pigem lauliku valikud traditsioonimastest teemadest ja motiividest (Ann Masleri laulud moodustavad lüroepikas muidugi erandi). Näib, et lüroepikas, eriti korduslaulude puhul, asetub traditsioonimälu enam tekstidesse endisse, pulmalaulude puhul ehk pigem laulmisolukorda – konkreetseesse pulma ja eriti lauliku sõna mõjusse. Eriti korduslaulude puhul tuli esile, et hoolimata jutustuse varieerumisest on laulu kompositsiooni kujundavad vormelid püsivad nii ühe ja sama lauliku kui ka regiooni repertuaari ulatuses.

Järeldub, et Karuse traditsioonis on lüürika ja lüroepika kui eri laululiikide puhul tekstiloome meetodid tõepoolest erinevad. Laulikud võivadki eelistada vaid üht laadi repertuaari, nagu näiteks Liisu Krebs, kellelt on vaid üks lüroepiline laul (“Kuldnaaine”), kuid kelle pulmalaulud on silmahakkavalt terviklikud ja viimistletud kujundikeelega. Laulikud võisid esitada kogujale mõlemat liiki laule, nagu nähtub Ann Hechti repertuaarist, kuid tema lüürika ja lüroepika on kirjeldatavad laululiigist lähtuvalt (mitte lauliku eripärast lähtuvalt, mis on aga vältimatu erandliku repertuaariga Ann Masleri laulude kirjeldamisel). Kinnitust leiab tõdemus, et mikrostruktuuri tasandil on lauluelementide korduvused ilmsemad kui makrostruktuuri tasandil (vrd. Tedre 1964b). Kordumised tulevad esile nii leksikaalsel, mentaalsel kui ka ülesehituskeemi tasandil. Leksikaalsed kordumised näikse olevat makrostruktuuri seisukohalt küllalt vabad, seda nii lüürilistes (pulma)lauludes kui ka lüroepikas (nt. värvisõnade kasutus loomisloos). Mentaalne tasand on ilmsem lüürilistes lauludes (ajaloost või argielust tulenevate kujundivalikute puhul). Lokaaltraditsioonile omaste (eri laulikute repertuaaris olevate) motiivide ja ülesehituskeemide kordumised on omased lüroepikale, aga mitte lüürikale. Kui Karksi laulude puhul ilmnes, et korduvad värsid asuvad laulude ja uute episoodide algustes, siis Karuse traditsiooni see ei iseloomusta. Pigem satuvad korduvad värsid olukordade või nähtuste kirjeldustesse. Episoodide algustes on traditsioonis kinnistunud värsid ainult korduslauludes, lugu (või teemat) arendatakse aga üldiselt küllaltki vabalt.

Kuidas tõlgendada nüüd eelöeldut traditsiooni järjepidevuse kontekstis? Nii soome kui ka tüpoloogilise koolkonna jaoks on varieerumine makrostruktuuri tasandil märk traditsiooni hajumisest. Kuid millest kõneleb sel juhul traditsiooni püsimine mikrostruktuuri tasandil? Et sellele küsimusele vastata, on vaja teadmised püsivate ja varieeruvate elementide kohta asetada laulude üleskirjutamise aja üldisesse pärimussüsteemi ning püüda selgitada, millised tegurid kultuuris üldiselt toetasid ühtesid või teisi valikuid traditsioonis. Makrostruktuuri tasandil märkimisväärselt varieeruvate Karuse lüroepiliste tekstide viimistletus ei luba aga üheselt tõeseks pidada väidet, et regilaulutraditsiooni staabiisust saab mõõta varieerumise vähesusega makrostruktuuritasandil.

Kirjandus

- Arukask, Madis 1998. “Venna sõjalugu” vormeliteooria valguses ning setu lüroepika ruumisüsteemis. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakonnas.
- Arukask, Madis 2000. “Venna sõjalugu” ja inimõtlemise muutlikkus. Setu lüroepiline regilaul kui pideva distantseerumise ja muutumise dokument. – “Kust tulid lood minule...” Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel. Toim. Tiiu Jaago, Ülo Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk. 57–121.
- Eesti rahvalaulud Dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest I–II. Eesti Kirjanduse Seltsi toimetused nr. 21. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1926, 1932.
- Eesti rahvalaulud. Antoloogia I–IV. Toim. Ülo Tedre. Tallinn: Eesti Raamat, 1969–1974.
- Hagu, Paul 2004. Anne Vabarna eepika loomeprintsipidest. – *Regilaul – loodud või saadud?* Toim. Mari Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk. 9–27.
- Harvilahti, Lauri 1992. *Kertovan runon keinot. Inkeriläisen runoepiikan tuottamisesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 522.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Harvilahti, Lauri 2000. Rahvalaul “Müüdnud neiu” Ingeris ja Eestis. – “Kust tulid lood minule...” Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel. Toim. Tiiu Jaago, Ülo Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk. 27–56.
- Hein, Ants 1993. Jacob Stael von Holstein ja eesti regilaulude varasemad üleskirjutused 1660-ndate aastate algusest. – *Keel ja Kirjandus* nr. 11, lk. 643–648.

- Jaago, Tiiu 1997. "Mis sealt tõuseb, soost sinine, soost sinine, maast punane?" "Sinise" ja "punase" võimalikust tähendusest regilaulus. – *Mäetagused* nr. 5, lk. 54–72.
- Jaago, Tiiu 1998. *Regilaulu poeetika*. Tartu: Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool. E-väljaanne: <http://www.folklore.ee/UTfolk/loengud/poeetika/> (22.10.2012).
- Jaago, Tiiu 2000. Kolm lugu, kolm tõlgendust. – "Kust tulid lood minule..." *Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel*. Toim. Tiiu Jaago, Ülo Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk. 205–227.
- Jaago, Tiiu 2001. Regilaulu asustuslooline taust. Karuse. – *Regilaul – keel, muusika, poeetika*. Toim. Tiiu Jaago, Mari Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv; Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, lk. 57–81.
- Jaago, Tiiu 2006. Lõuna-Läänemaa regilaulud sotsiaalajaloolises kontekstis. – *Läänemaa Muuseumi toimetised X*. Toim. Ranno Roosi, Sirje Toomla. Haapsalu: Läänemaa Muuseum, lk. 85–108.
- Kallas, Oskar 1901. *Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie I*. Helsingfors: Finnische Literaturgesellschaft.
- Kolk, Udo 1962. Värsisisesed vormelid eesti regivärsilises rahvalaulus. – *Töid filoloogialt I. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised* 117. Tartu: TRÜ, lk. 71–152.
- "Kust tulid lood minule..." *Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel*. Toim. Tiiu Jaago, Ülo Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2000.
- Laugaste, Eduard 1962. Eesti regivärsi struktuuriküsimusi. – *Töid filoloogialt I. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised* 117. Tartu: TRÜ, lk. 25–68.
- Laugaste, Eduard 1975. *Eesti rahvaluule*. Tallinn: Valgus.
- Laugaste, Eduard 1979. Eesti regivärsi tüpologiseerimise alustest. – *Regivärss. Töid filoloogialt VI. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised* 501. Tartu: TRÜ, lk. 5–56.
- Lintrop, Aado 2001. "Ema haul" lego ja lauluna. – *Regilaul – keel, muusika, poeetika*. Toim. Tiiu Jaago, Mari Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv; Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, lk. 299–313.
- Lintrop, Aado 2006. Saateks. Kas regilaul on surnud? – *Regilaul – esitus ja tõlgendus. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused* 23. Toim. Aado Lintrop. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk. 7–11.
- Lotman, Juri 2001. *Kultuur ja plahvatus*. Tallinn: Varrak.
- Regilaul – esitus ja tõlgendus. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused* 23. Toim. Aado Lintrop. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2006.

- Regilaul – keel, muusika, poeetika*. Toim. Tiiu Jaago, Mari Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv; Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, 2001.
- Regilaul – loodud või saadud?* Toim. Mari Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2004.
- Rüütel, Ingrid 1969a. Rahvalaulu-terminoloogia probleeme. – *Keel ja Kirjandus* nr. 2, lk. 97–103.
- Rüütel, Ingrid 1969b. Muistne “Loomislaul” eesti uuemas rahvatraditsioonis. – *Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed. Uurimusi ja materjale* VI. Tallinn: Eesti Raamat, lk. 102–132.
- Saarlo, Liina 2006. Lisandusi ja kõrvutusi. Kodavere ja Jõhvi-Iisaku regilaulude leksikaalsest stereotüüpiast. – *Regilaul – esitus ja tõlgendus. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused* 23. Toim. Aado Lintrop. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk. 153–215.
- Tampere, Herbert 1961. Eesti lüro-epiliste rahvalaulude muusikalistest stiilidest. – *Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed. Uurimusi ja materjale* II. Tartu: Eesti Raamat, lk. 235–261.
- Tedre, Ülo 1964a. Tähelepanekuid regivärsilise rahvalaulu tüpoloogias. – *Eesti rahvaluulest*. Toim. Veera Pino, Ülo Tedre, Richard Viidalepp. Tallinn: ENSV Teaduste Akadeemia, lk. 7–32.
- Tedre, Ülo 1964b. Stereotüüpsusest Karksi rahvalauludes. – *Eesti rahvaluulest*. Toim. Veera Pino, Ülo Tedre, Richard Viidalepp. Tallinn: ENSV Teaduste Akadeemia, lk. 52–84.
- Timonen, Senni 1990. Orjatar, ruhtinatar ja vapauden ongelma. Naisten omaelämäkerralliset laulut Inkerissä ja Siperiassa. – *Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 520. Toim. Aili Nenola, Senni Timonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 189–208.